

Experimenten met het stembiljet model 2

Evaluatieplan

Datum: 27 maart 2024

Inhoudsopgave

1 Inleiding

2 Betrokken gemeenten

3 Te evalueren punten en wijze van evalueren

4 Opzet en uitvoering van de onderzoeken onder kiezers en stembureauleden

4.1 Kwantitatieve onderzoeken

4.1.1 Een-op-een enquête onder kiezers direct nadat ze hebben gestemd

4.1.2 Online enquête onder stembureauleden daags na de verkiezing

4.1.3 Het klokken van de tijd die een kiezer in een stemhokje doorbrengt

4.2 Kwalitatieve onderzoeken

4.2.1 Focusgroepen met kiezers

4.2.2 Focusgroepen met stembureauleden

4.2.3 Telefonische vraaggesprekken met kiezers die hebben gestemd met behulp van de stemmal voor blinde en slechtziende kiezers.

5 Opzet en uitvoering van de onderzoeken onder betrokken gemeenten en leveranciers

BIJLAGEN

Kwantitatieve onderzoeken

I. Vragenlijst kwantitatief onderzoek onder kiezers experimenteergemeenten

II. Vragenlijst kwantitatief onderzoek onder kiezers referentiegemeenten

III. Vragenlijst kwantitatief onderzoek onder kiezers die hebben gestemd met behulp van de stemmal voor blinde en slechtziende kiezers.

IV. Vragenlijst kwantitatief onderzoek onder stembureauleden experimenteergemeenten

V. Vragenlijst kwantitatief onderzoek onder stembureauleden referentiegemeenten

VI. Protocollen kwantitatief onderzoek onder kiezers

Kwalitatieve onderzoeken

VII. Gespreksleidraad focusgroepen onder kiezers

VIII. Gespreksleidraad focusgroepen onder stembureauleden

1 Inleiding

Op 6 juni 2024 - tijdens de stemming in het kader van de Europees Parlementsverkiezing - wordt in vijf gemeenten geëxperimenteerd met het nieuwe model stembiljet, dat in de Tijdelijke experimentenwet nieuwe stembiljetten (hierna: de Tijdelijke experimentenwet) wordt beschreven als model 2 (hierna: het nieuwe stembiljet). Het stemmen met dit nieuwe stembiljet moet worden geëvalueerd op basis van artikel 18 van het Tijdelijk experimentenbesluit nieuwe stembiljetten (hierna: Tijdelijk experimentenbesluit). Ingevolge de motie Van der Plas (BBB)¹ wordt uiterlijk een maand voordat het experiment plaatsvindt de onderzoeksopzet, onderzoeksvragen en protocollen aan de Kamer gestuurd. Dit plan beschrijft die onderzoeksopzet.

De nieuwe stembiljetten zijn tussen 2012 en 2022 verschillende keren en op verschillende manieren getest.² Er zijn kwalitatieve testen gedaan, waarbij kleine groepjes kiezers hun oordeel gaven over het stembiljet en de bijbehorende middelen en er zijn grootschalige stemtesten georganiseerd. Deze vonden plaats los van of parallel aan een echte verkiezing. Aan kiezers werd gevraagd om mee te doen aan een test met een nieuw stembiljet. Anders dan bij een experiment telt de uitkomst van een test niet mee voor de uitslag van een verkiezing. Het doel van een experiment is om zichtbaar te maken hoe een nieuw model stembiljet in de praktijk werkt voor kiezers, stembureauleden, gemeenten en leveranciers van verkiezingsmaterialen. Daarbij moet de evaluatie inzicht geven in:

1. de effecten van het gebruik van het nieuwe stembiljet op de uitvoerbaarheid voor stembureauleden, tellers en gemeenten;
2. de effecten van het stemmen met het nieuwe stembiljet op de wijze waarop de kiezer zijn stem uitbrengt op het stembiljet;
3. de bruikbaarheid en de effecten van de ingezette middelen en materialen;
4. de organisatorische consequenties van het gebruik van het nieuwe stembiljet.

De onderzoeken in het kader van de evaluatie vinden plaats in aanloop naar, tijdens en binnen enkele dagen na afloop van de stemming voor de verkiezing van de leden van het Europees Parlement op donderdag 6 juni 2024.

In totaal zijn 15 gemeenten betrokken:

- Vijf experimenteergemeenten – daar wordt gestemd met het nieuwe stembiljet.
- Vijf referentiegemeenten - daar wordt gestemd met het huidige stembiljet. Onderzoeksresultaten uit deze gemeenten dienen om de resultaten uit de experimenteergemeenten mee te kunnen vergelijken.
- Vijf meekijkgemeenten - deze wat grotere buurgemeenten van de experimenteergemeenten kijken mee om de effecten bij eventuele opschaling te kunnen inschatten.

Voor de evaluatie worden verschillende onderzoeksmethodes ingezet: zowel kwantitatief (enquêtes onder de verschillende doelgroepen en tijdregistratie) als kwalitatief (focusgroepen om op onderdelen de diepte in te kunnen gaan, bureauonderzoek en gesprekken).

In hoofdstuk 2 staat een beschrijving van de betrokken gemeenten. In hoofdstuk 3 staat een overzicht van de te evalueren punten. Hoofdstuk 4 beschrijft de opzet en uitvoering van de onderzoeken onder kiezers en stembureauleden. Hoofdstuk 5 gaat in op de opzet en uitvoering van het onderzoek bij gemeenten en leveranciers.

---

¹ Kamerstukken II 2021/22, 35165, nr. 15.

² Zie Rapportage van ontwerpen en testen van nieuwe concepten stembiljetten die elektronisch kunnen worden geteld van 16 oktober 2013, het verslag Doorontwikkelen en testen concept model 1 stembiljet van 29 april 2016 en verslag Test met twee concepten voor een nieuw stembiljet in 2018 van 6 maart 2019. Gedeeld met de Tweede Kamer bij brief van 18 oktober 2013 (Kamerstukken II 2013/2014, 31142, nr. 37), resp. van 6 mei 2016 (Kamerstukken II 2015/2016, 31142, nr. 55), resp. 9 mei 2019 (Kamerstukken II 2018/2019, 35165 nr. 4).

2 Betrokken gemeenten

Bij de evaluatie zijn in totaal 15 gemeenten betrokken:

- vijf experimenteergemeenten;
- vijf meekijkgemeenten;
- vijf referentiegemeenten.

Experimenteergemeenten

In vijf gemeenten wordt op 6 juni gestemd met het nieuwe stembiljet. Deze gemeenten worden aangeduid als de experimenteergemeenten.

Meekijkgemeenten

Afhankelijk van de evaluatie, kan na afloop van het eerste experiment worden besloten om ook bij een volgende verkiezing een experiment te organiseren. Met het oog op invoering, of opschaling in de toekomst heeft elke experimenteergemeente een grotere gemeente in de buurt uitgenodigd om mee te kijken. Zo kunnen deze meekijkgemeenten informatie geven over wat de impact zou zijn als er in hun gemeente gestemd zou gaan worden met het nieuwe stembiljet. Daarbij wordt onder andere gekeken naar de mogelijke impact op de opleiding van stembureauleden, op de productie en distributie van de stembescheiden (denk aan tijdlijnen, kwaliteit, logistiek) en naar de communicatie richting kiesgerechtigden. Zie verder hoofdstuk 5.

Referentiegemeenten

Er zijn vijf gemeenten geselecteerd die vergelijkbaar zijn met de experimenteergemeenten qua inwoneraantal, demografie (leeftijd, achtergrond, opleiding) en stemgedrag. In deze referentiegemeenten wordt op 6 juni gestemd met het huidige stembiljet. Kiezers en stembureauleden in deze gemeenten wordt gevraagd naar wat zij vinden van het huidige stembiljet - met name qua formaat en leesbaarheid - zodat de bevindingen die worden opgehaald in de experimenteergemeenten kunnen worden afgezet tegen de huidige situatie.

Tabel 1: overzicht van betrokken gemeenten bij het eerste experiment

<i>Experimenteergemeenten:</i>	<i>Meekijkgemeenten:</i>	<i>Referentiegemeenten:</i>
Alphen a/d Rijn	Den Haag	Westland
Boekel	Meierijstad	Bladel
Borne	Enschede	Oldenzaal
Midden-Delfland	Westland	Zoeterwoude
Tynaarlo	Groningen	Leusden

3 Te evalueren punten en wijze van evalueren

De minister van BZK heeft in het Tijdelijk experimentenbesluit de criteria voor de evaluatie van het experiment opgenomen. In de parlementaire behandeling van de Tijdelijke experimentenwet nieuwe stembiljetten en het schriftelijk overleg naar aanleiding van de voorhang van het Tijdelijk experimentenbesluit zijn deze criteria ook met de Tweede en de Eerste Kamer besproken en aangevuld waar nodig. In onderstaand overzicht staan deze criteria en de wijze waarop informatie daarover wordt verzameld. Tot slot wordt inzichtelijk gemaakt in welke gemeenten die onderzoeken worden uitgevoerd.

Wat evalueren (op basis van artikel 18 Tijdelijk experimentenbesluit)	Hoe evalueren	Waar
1 Of en in welke mate het tellen van de stembiljetten is versneld	De begin- en eindtijd van het tellen van de stemmen verzamelen aan de hand van de processen verbaal van de stembureaus.	Experimenteergemeenten Referentiegemeenten
2 Of en in welke mate de stembureauleden het tellen van de nieuwe stembiljetten eenvoudiger vonden dan het tellen van de huidige stembiljetten	Online enquête en online focusgroep na afloop van de verkiezing onder stembureauleden.	Experimenteergemeenten (enquête en focusgroep), Referentiegemeenten (enquête)
3 Totaal aantal ongeldige stemmen	De stembureauleden noteren dit op het proces-verbaal.	Experimenteergemeenten Referentiegemeenten
4 Aantal ongeldige stemmen per reden 5 Hoe vaak om een nieuw stembiljet verzocht	De stembureauleden noteren dit op een bijlage bij het proces-verbaal.	Experimenteergemeenten
6 De waardering van de kiezer voor 'het gemak van het gebruik van het stembiljet in het stemhokje' [<i>'Hieronder wordt mede verstaan de ervaring met het (kleinere) formaat en met logo's op het stembiljet.'</i>] 7 De waardering van de kiezer voor het gebruik van het Overzicht van kandidaten in het stemhokje	- Enquête onder kiezers direct bij uitloop van het stemlokaal (op de dag van de stemming) in een aantal stemlokalen per gemeente. - Online focusgroepen met kiezers de dagen na de stemming.	Experimenteergemeenten (enquête en focusgroep), Referentiegemeenten (enquête)
8 De wijze waarop de kiezer zijn keuze bepaalt voor een kandidaat van een lijst met behulp van het overzicht van de kandidatenlijsten	Online focusgroep met kiezers de dagen na de stemming.	Experimenteergemeenten
9 De perceptie van de kiezer over de waarborging van zijn stemgeheim	- Enquête onder kiezers direct bij uitloop van het stemlokaal (op de dag van de stemming) in een aantal stemlokalen per gemeente. - Online focusgroepen met kiezers de dagen na de stemming.	Experimenteergemeenten (enquête en focusgroep), Referentiegemeenten (enquête)

<p>10 De tijd die de kiezer nodig heeft om in het stemhokje zijn keuze te bepalen [<i>onder 'het bepalen van de keuze' wordt verstaan het (terug)vinden van de kandidaat van zijn keuze in het overzicht van kandidaten, en het invullen van het stembiljet</i>]</p>	<p>Door het verrichten van tijdsmetingen van de tijd dat een kiezer in het stemhokje staat in een aantal stemlokalen per gemeente.</p>	<p>Experimenteergemeenten Referentiegemeenten</p>
<p>11 De waardering van de kiezer voor de uitleg, de oefenvoorziening en het oefenmateriaal</p>	<p>- Enquête onder kiezers direct bij uitloop van het stemlokaal (op de dag van de stemming) in een aantal stemlokalen per gemeente. - Online focusgroep met kiezers de dagen na de stemming.</p>	<p>Experimenteergemeenten</p>
<p>11 De waardering van de stembureauleden voor het instructiemateriaal</p>	<p>Online enquête en online focusgroep na afloop van de verkiezing onder stembureauleden.</p>	<p>Experimenteergemeenten</p>
<p>12 De omstandigheden waaronder het experiment heeft plaatsgevonden</p>	<p>Beschrijving feitelijke situatie, onder andere over opkomstcijfers, historische resultaten in de gemeenten, locatie en voorzieningen rond het stemmen en afnemen van enquêtes.</p>	<p>Experimenteergemeenten Referentiegemeenten</p>
<p>13 De kosten van het organiseren van een experiment</p>	<p>Gemeenten en leveranciers brengen samen met het ministerie van BZK in kaart of de kosten voor verschillende onderwerpen anders zijn. Daarin wordt ook onderscheid gemaakt tussen eenmalige en structurele kosten.</p>	<p>Experimenteergemeenten</p>
<p>14 De organisatorische consequentie voor het verkiezingsproces van het gebruik van het nieuwe stembiljet</p>	<p>Voor gemeenten en leveranciers van stembescheiden wordt de input verzameld door middel van evaluatiegesprekken. Daarnaast worden de stembureauleden ook bevraagd over de organisatorische consequenties voor bijvoorbeeld het tellen.</p>	<p>Experimenteergemeenten Referentiegemeenten Meekijkgemeenten</p>
<p>15 In hoeverre de (als prototype) ontwikkelde hulpmiddelen, zoals de mal voor de stembiljetten, in de praktijk van een echte verkiezing bruikbaar zijn voor de kiezers.</p>	<p>Enquête bij kiezers die gebruik hebben gemaakt van een mal</p>	<p>Experimenteergemeenten</p>

4 Opzet en uitvoering van de onderzoeken onder kiezers en stembureauleden

Een deel van de informatie die nodig is voor de evaluatie kan via een kwantitatief onderzoek onder kiezers en stembureauleden opgehaald worden. Voor een ander deel is kwalitatief onderzoek geschikter.

4.1 Kwantitatieve onderzoeken

Belangrijk doel van het evaluatieonderzoek is om representatieve uitspraken te kunnen doen over een grotere groep kiezers. Hiervoor is het belangrijk dat er een representatieve steekproef wordt gehouden onder kiezers. Daarmee worden cijfermatige inzichten opgehaald, waarbij ook groepen met elkaar kunnen worden vergeleken. De methoden die voor deze evaluatie worden gebruikt zijn enquête en tijdregistratie.

De volgende kwantitatieve onderzoeken worden uitgevoerd:

1. Een een-op-een-enquête onder minimaal 400 kiezers³ per gemeente direct bij de uitloop uit het stemlokaal als ze hebben gestemd.
2. Een online enquête onder minimaal 70%⁴ van de stembureauleden die wordt uitgezet in de dagen na de stemming.
3. Het opnemen en registreren van de tijd die een kiezer in een stemhokje doorbrengt bij minimaal 400 kiezers⁵ per gemeente.

Zie bijlage VI voor de onderzoeksprotocollen en bijlagen I, II en III voor de vragenlijsten.

4.1.1 Een-op-een enquête onder kiezers direct nadat ze hebben gestemd

Opzet onderzoek

- In een aantal stemlokalen in de experimenteergemeenten wordt kiezers, nadat ze hebben gestemd, gevraagd of ze mee willen werken aan een kort onderzoek van maximaal 5 minuten.
- Het onderzoek bestaat uit het afnemen van een korte vragenlijst van maximaal 17 gesloten vragen en 1 optionele open vraag. De vragenlijst is opgesteld in nauwe samenwerking met een onafhankelijk onderzoeksbureau, dat ook betrokken was bij de test van het Overzicht van kandidaten bij de provinciale statenverkiezing van maart 2023. De vragenlijst is opgenomen als bijlage I bij de onderzoeksopzet. Dit bureau verzorgt ook de uitvoering van het onderzoek.
- Het werven van deelnemers en het afnemen van de enquêtes kan door dezelfde persoon gebeuren.
- De antwoorden worden direct op een tablet of laptopingevoerd.
- Het afnemen van de vragenlijst mag de gang van zaken in het stemlokaal niet verstoren. Daarom wordt de vragenlijst buiten het stemlokaal afgenomen.
- De vragenlijst wordt staand afgenomen (dat bevordert de doorstroom), behalve als een deelnemer daartoe niet in staat is.
- In stemlokalen waar (ook) blinde en slechtziende kiezers kunnen stemmen met behulp van een mal is een extra vragenlijst beschikbaar, met vragen specifiek over het stemmen met behulp van de mal. Zie bijlage III.
- Voor het afnemen van enquêtes in referentiegemeenten geldt eenzelfde opzet. Met dien verstande dat de vragenlijst korter is, omdat de vragen in de referentiegemeenten zich

---

³ 400 ingevulde vragenlijsten zijn nodig om een betrouwbaarheidspercentage van 95% te realiseren. Zie ook paragraaf 4.1.1

⁴ een responspercentage van 70% is van belang voor de betrouwbaarheid en representativiteit. Zie ook paragraaf 4.1.2

⁵ 400 geklokte tijden zijn nodig om een betrouwbaarheidspercentage van 95% te realiseren.

beperken tot wat de waardering van de kiezers voor het gebruik van het huidige stembiljet is - met name qua formaat en leesbaarheid -, zodat de bevindingen die worden opgehaald in de experimenteergemeenten kunnen worden afgezet tegen de huidige situatie. Zie bijlage II voor de vragenlijst.

Representativiteit en betrouwbaarheid

Voor de representativiteit is het belangrijk dat degenen die meedoen aan het onderzoek een goede afspiegeling vormen van de totale stempopulatie in de experimenteer- of referentiegemeente die dag. Dat wil zeggen dat de achtergronden van de potentiële deelnemers aan het onderzoek - kijkende naar leeftijd, geslacht, opleiding en inkomen - zo goed mogelijk overeenkomen met de spreiding van de stempopulatie van de betreffende gemeente. Alleen dan kunnen uitspraken worden gedaan over het stemgedrag van de gehele gemeente. Het borgen van de representativiteit gebeurt op twee manieren.

- De enquêtes worden afgenomen in meerdere stemlokalen in een gemeente (voor een goede afspiegeling van de inwoners van de betreffende gemeente). In overleg met de deelnemende gemeenten worden deze locaties geselecteerd.
- De enquêtes worden gedurende de hele dag afgenomen. Om een bepaalde groep niet te missen en daarmee ondervertegenwoordigd te laten zijn in de steekproef zijn de enquêteurs gedurende de hele dag aanwezig in de vooraf op basis van representativiteit geselecteerde stemlokalen.

Uitgangspunt is een geijkt betrouwbaarheidspercentage van 95%. Om dat te realiseren zijn drie punten belangrijk:

- De vragenlijst: die moet zo zijn opgesteld dat de vragen eenduidig interpreteerbaar zijn en niet sturend.
- Het proces: er moet een standaardproces zijn voor het afnemen van de interviews (waaraan iedereen zich strikt moet houden). Zie bijlage VI voor het protocol.
- De omvang: er moeten voldoende kiezers deelnemen aan de enquête. Uitgangspunt is daarbij minimaal 400 ingevulde vragenlijsten per experimenteergemeente. Met 400 ingevulde vragenlijsten bereik je een dermate grote steekproef dat het toeval een beperkte rol speelt.

Locaties

Het selecteren van de locaties waar de enquêtes worden afgenomen is gebeurd in overleg met de gemeenten. Daarbij wordt eerst bepaald hoeveel locaties nodig zijn om de gewenste betrouwbaarheid van minimaal 400 enquêtes per gemeente te halen. Vervolgens wordt gekeken met welke locaties het beste een representatieve afspiegeling van de totale stempopulatie wordt gehaald.

Het aantal locaties wordt bepaald op basis van:

- het aantal kiesgerechtigden per gemeente en per stemlokaal in die gemeente;
- het verwachte opkomstcijfer per gemeente;
- het verwachte responspercentage.

Voor het aantal kiesgerechtigden is gebruikgemaakt van actuele cijfers van de Tweede Kamerverkiezing in november 2023. Voor het opkomstcijfer is gekeken naar de opkomst bij de vorige Europees Parlementsverkiezing in 2019. De verwachte respons is afgeleid van de ervaring met de testen van het Overzicht van kandidaten bij de provinciale statenverkiezing in maart 2023. Toen was het responspercentage 33%. Omdat het verstandig is om een wat ruimere marge te nemen - afhankelijk van de omstandigheden op de dag zelf kan bijvoorbeeld het opkomstpercentage tegenvallen - is in dit evaluatieplan gerekend met een responspercentage van 28%. Dat betekent dat van elke 100 stemmers, er 28 bereid zijn mee te doen.

Zie tabel hierna voor een onderbouwing van het aantal locaties.

	Tynaarlo	Midden-Delfland	Boekel	Borne	Alphen ad Rijn	Totaal
<i>Kiesgerechtigden TK23</i>	26.933	14.888	8.668	18.938	87.064	156.491
<i>Opkomst EP19</i>	49,1%	51,1%	35,8%	43,5%	45%	-
<i>Verwacht aantal stemmers</i>	13.224	7.607	3.103	8.238	39.178	71.350
<i>Stembureaus PS23</i>	23	8	6	13	73	123
<i>Gemiddeld aantal stemmers per stembureau</i>	574	950	517	633	536	
<i>Respondenten per stembureau (28%)</i>	160	266	144	177	150	
<i>Voorstel aantal enquêtelocaties</i>	4	2	3	3	6	18
<i>Verwacht aantal vragenlijsten</i>	640	532	432	531	900	3.035

Aantal enquêteurs

Op basis van de ervaring met de test van het Overzicht van kandidaten bij de provinciale statenverkiezing van maart 2023 wordt een respons verwacht van ongeveer 28%. Een enquêteur kan maximaal 15 enquêtes per uur afnemen. Met 2 of 3 enquêteurs per locatie, plus 1 back-up per gemeente (die kan bijspringen in geval van ziekte of grote drukte op een specifieke locatie), is het mogelijk een betrouwbaar aantal enquêtes per gemeente (minimaal 400) af te nemen.

Notabene: de respons wordt gedurende de hele dag gemonitord. Als in een gemeente de respons achterblijft, waardoor wellicht minder dan het gewenst aantal vragenlijsten wordt ingevuld, dan kan besloten worden op een extra locatie te gaan enquêteren. Deze 'uitwijklocatie' wordt vooraf geselecteerd.

4.1.2 Online enquête onder stembureauleden daags na de verkiezing

Opzet onderzoek

- Uitgangspunt is dat in de experimenteergemeenten minimaal 70% van alle stembureauleden en tellers meedoet aan de online enquête. Met dit percentage wordt in voldoende mate de representativiteit en de betrouwbaarheid geborgd, ook als er in totaal minder dan 400 vragenlijsten ingevuld zouden worden.
- De projectleiders verkiezingen van de gemeenten ontvangen een link naar de enquête. Zij zorgen voor verspreiding van de link onder de stembureauleden. Als stembureauleden de link aanklikken kunnen ze zelf de vragenlijst doorlopen.
- De online vragenlijst bestaat uit maximaal 15 gesloten vragen en één optionele open vraag. Onderwerpen van onderzoek: ervaringen vooraf, gedurende de dag, en tijdens het tellen. Geschatte invultijd is minder dan 3 minuten.
- De vragenlijst is als bijlage IV gevoegd bij deze onderzoeksopzet.
- Een deel van de stembureauleden wordt ook uitgenodigd om deel te nemen aan een verdiepende focusgroep. Zie hoofdstuk 4.2.
- Voor het afnemen van enquêtes in referentiegemeenten geldt eenzelfde opzet. Met dien verstande dat de vragenlijst iets korter is. Vragen in de referentiegemeenten zullen zich beperken tot de mening van de stembureauleden over het (tellen van) het huidige stembiljet, zodat de bevindingen die worden opgehaald in de experimenteergemeenten

kunnen worden afgezet tegen de huidige situatie. Zie bijlage V.

4.1.3 Het opnemen en registreren van de tijd die een kiezer in een stemhokje doorbrengt

Opzet onderzoek

- Het opnemen en registreren van de tijd die een kiezer in een stemhokje doorbrengt gebeurt op dezelfde locaties als waar de vragenlijsten bij kiezers worden afgenomen. Zowel in de experimenteer- als in de referentiegemeenten.
- De tijdwaarnemers staan in het stemlokaal.
- Om een bepaalde groep niet te missen en daarmee ondervertegenwoordigd te laten zijn in de steekproef zijn de tijdwaarnemers gedurende de hele dag aanwezig in de vooraf op basis van representativiteit geselecteerde stemlokalen.
- Per locatie is er één persoon die de tijden opneemt en registreert. Het 'klokken' maakt geen onderdeel uit van het afnemen van de vragen: een enquêteur hoeft dus niet eerst de tijd op te nemen en dan door met het afnemen van de vragenlijst. Op persoonsniveau kunnen er dus geen verbanden worden gelegd.
- Van zoveel mogelijk kiezers - maar van ten minste 400 kiezers⁶ per gemeente - wordt de tijd vastgelegd. Het 'klokken' begint zodra iemand het stemhokje instapt, en eindigt zodra iemand uit het stemhokje stapt.
- Er wordt maar van één kiezer tegelijk de tijd opgenomen. De kiezer die als eerste een stemhokje instapt wordt als eerste gevolgd. Is deze kiezer klaar, dan wordt de tijd opgenomen van de eerstvolgende nieuwe kiezer die een stembiljet ontvangt.
- Het vastleggen van de kloktijden gebeurt op een tablet. Door te klikken op opslaan wordt automatisch een nieuwe kiezer aangemaakt.
- Het registreren van de tijd mag de gang van zaken in het stemlokaal niet verstoren. Bij de selectie van geschikte locaties is rekening gehouden met de aanwezigheid van voldoende ruimte voor de tijdwaarnemer.

4.2 Kwalitatieve onderzoeken onder kiezers en stembureauleden

Bij kwalitatief onderzoek gaat het er niet zozeer om uitspraken te doen voor de hele populatie, maar meer om het verkennen van een proces of thema om zo meer inzicht te krijgen in hoe de ingezette middelen, materialen en processen zijn ervaren. De methode die voor deze evaluatie wordt ingezet zijn groepsdiscussies in zogeheten focusgroepen met meerdere deelnemers.

De volgende kwalitatieve onderzoeken worden uitgevoerd:

1. In totaal 10 (online) focusgroepgesprekken met een 6-tal kiezers uit experimenteergemeenten de dag nadat ze hebben gestemd.
2. In totaal 4 (online) focusgroepgesprekken met een 6-tal stembureauleden van de experimenteergemeenten in de week na de stemming.
3. 1-op-1 na-belgesprekken met een 6-tal kiezers uit de groep blinde of slechtziende kiezers.

4.2.1 Focusgroepen met kiezers

Opzet focusgroep-onderzoek onder kiezers

- De focusgroepen worden georganiseerd per leeftijdsgroep: 18-30, 31-40, 41-55, 56-65, 66+. Er komen twee groepen per leeftijdscategorie: 1 + 1 controlegroep. In totaal zijn dat dus 10 focusgroepen.
- Elke gemeente is vertegenwoordigd in de focusgroepselectie. Als bepaalde leeftijdsgroepen onder- of oververtegenwoordigd zijn als kiezer in een gemeente, komt dit terug in de focusgroep. Mocht een bepaalde gemeente ondervertegenwoordigd zijn of mocht er een

---

⁶ Nodig in verband met de gewenste betrouwbaarheid. Zie ook paragraaf 4.1.1

andere inhoudelijke aanleiding voor zijn, dan is het mogelijk om nog een (extra) focusgroep op gemeenteniveau te organiseren.

- Op een aantal stemlocaties in de experimenteergemeenten wordt kiezers nadát ze hebben gestemd gevraagd of ze de volgende dag eventueel mee willen werken aan een (online) gespreksgroep om wat dieper in te gaan op het stemmen met het nieuwe stembiljet. Het werven van deelnemers gebeurt in andere stemlokalen dan de stemlokalen waar de enquête wordt afgenomen. Ook degenen die aan de kwantitatieve enquête deelnemen (zie 4.1.1) kunnen aangeven of zij belangstelling hebben voor een verdiepende focusgroep.
- Bij een positief antwoord worden contactgegevens genoteerd en een aantal kenmerken uitgevraagd (leeftijd in 4 categorieën, man/vrouw/anders, opleiding, wel of geen gebruik gemaakt van materialen als oefenvoorziening). Doel is een zo representatief mogelijke vertegenwoordiging te krijgen.
- Aan het einde van de verkiezingsdag krijgen mensen van wie de contactgegevens zijn genoteerd een uitnodiging met een link waarmee ze kunnen deelnemen aan een online focusgroep. Tijdens de gesprekken wordt met name ingegaan op de wijze waarop de kiezer, mogelijk met behulp van het overzicht van de kandidatenlijst, het stembiljet heeft ingevuld. En op de waardering voor de uitleg, de oefenvoorziening, het oefenmateriaal en de communicatie(middelen).
- De focusgroepgesprekken vinden plaats op de dag na stemming (vrijdag 7 juni), met een uitloop naar uiterlijk maandag 10 juni. Het begeleiden van de focusgroepen en het verwerken van de resultaten gebeurt door ervaren kwalitatief onderzoekers. De door de onderzoekers te volgen gespreksleidraad is als bijlage VII bij deze onderzoeksopzet gevoegd.

4.2.2 Focusgroepen met stembureauleden

Opzet onderzoek onder stembureauleden

- Uiterlijk 1 week voor de dag van de stemming leveren de experimenteergemeenten contactgegevens (ook: ervaring, rol, locatie) aan van 4 of 5 stembureauleden die de maandag na de verkiezing (maandag 10 juni) deelnemen aan een focusgroep.
- Elke focusgroep bestaat uit maximaal 6 deelnemers. Aan de focusgroep nemen stembureauleden van verschillende stembureaus en gemeenten deel. In totaal komen er 4 focusgroepen voor stembureauleden.
- De onderzoeker zorgt ervoor dat het gesprek tijdens de focusgroepen niet gaat over de verschillen in telmethodes en -procedures. Eventueel kunnen de groepen worden gesplitst in decentraal en centraal tellen.
- De focusgroepgesprekken vinden plaats op maandag 10 (met een uitloop naar dinsdag 11 juni). Het begeleiden van de focusgroepen en het verwerken van de resultaten gebeurt door ervaren kwalitatief onderzoekers. Voor de gespreksleidraad bij deze gesprekken: zie bijlage VIII.

4.2.3 1-op-1 na-bel gesprekken met blinde en slechtzijnde kiezers

Opzet onderzoek onder blinde en slechtzijnde kiezers

- Blinde en slechtzijnde kiezers die met behulp van een stemmal hebben gestemd wordt gevraagd of ze eventueel beschikbaar zijn voor een na-bel gesprek van ongeveer een half uur na de verkiezing.
- Tijdens het na-bel gesprek wordt gevraagd naar de mogelijke verbeterpunten volgens de blinde en slechtzijnde kiezers. Zowel in de voorbereiding, als rond het stemmen.
- Maximaal 6 blinde of slechtzijnde kiezers worden nagebeld.

5 Opzet en uitvoering van de onderzoeken onder de ambtelijke organisatie van experimenteer- en meekijkgemeenten en hun leveranciers

Ook tijdens de voorbereiding van het experiment wordt informatie verzameld om te bepalen wat de impact zou kunnen zijn van de implementatie van het nieuwe stembiljet. Waaronder:

- de opleiding van stembureauleden - denk aan de (on)mogelijkheid tot inpassing in bestaande opleidingsmodules of de (on)wenselijkheid voor live opleiden.
- de werving van (extra) stembureauleden
- de uitvoerbaarheid van het verkiezingsproces voor gemeenten
- de inkoop/aanbesteding van de productie - denk aan de inpassing van de eisen aan de productie van de middelen, de tijdlijnen
- de productie en distributie van de middelen - denk aan tijdlijnen, kwaliteit, logistiek
- de selectie en inrichting van stemlokalen
- het benodigde aantal en de inrichting van de stemhokjes
- de verkiezingsdraaiboeken
- de gehanteerde telmethodes
- de (benodigde) kennisdeling binnen de gemeentelijke organisatie
- de communicatie richting kiezers

Het verzamelen van deze informatie gaat langs 4 lijnen:

1. Inventariseren openbare data en informatie (denk aan informatie over aantal kiesgerechtigden, opkomstpercentage, aantal stembureaus, aantal stembureauleden, bestaande processen en draaiboeken, etc.).
2. Bijeenkomsten met de projectleiders van de experimenteergemeenten en de meekijkgemeenten. Tijdens de bijeenkomsten worden ervaringen, wensen, knelpunten en oplossingen op te evalueren 'procespunten' gedeeld en besproken.
3. Bijeenkomsten met leveranciers van de stembescheiden van de experimenteergemeenten.
4. Individuele gesprekken met projectleiders verkiezingen bij de experimenteer- en meekijkgemeenten. Elke gemeente krijgt een coördinator. Zij kunnen deze gesprekken voeren. Hiervoor wordt een gespreksleidraad opgesteld over de financiële en organisatorische aspecten van het nieuwe stembiljet. Deze leidraad wordt ontwikkeld aan de hand van het verloop van de voorbereidingen en de dag van de stemming.